
FEJEZETEK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Magyarország okkupációs politikája Ukrajnában a Nagy Honvédő Háború idején

Микола Держалюк (Mikola Derzsaljuk) – akadémikus, kutató, Ukrajna magyarországi nagykövetségének követségi tanácsosa főként világtörténelemmel, Magyarország történetével, illetve Ukrajna nemzetközi helyzetével foglalkozik. Ez a tanulmány az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia (UNTA) kiadásában jelent meg 2012-ben. A történész munkájában hangsúlyozza, hogy a honvédő háború fontos része volt a magyar nemzeti érdekeknek.

Már a tanulmány elején rávilágít a szerző arra, hogy Magyarországnak – a többi első világháborúban vesztes európai állammal együtt – elsődleges célja a versaillesi békerendszer felülbírálása volt. Magyarország azonban nem a történelmi területek visszaszerzésére törekedett, mindössze a szomszédos államokhoz került magyar többségű területekre tartott igényt, amelyek Csehszlovákiához, Jugoszláviához és Romániához kerültek. A revízió ügyében viszont Magyarország egymaga gyengének mutatkozott, így Németország és Olaszország segítségét kérte, hiszen az ő elveik (a nemzeti kisebbségek védelme és új jogrend kialakítása Európában) megegyeztek a magyar pozíciókkal.

1938–1941 között Németországnak és Olaszországnak köszönhetően Magyarország elérte határainak felülvizsgálatát, megtörte a kisantant nyomását, kis európai államból 150 km²-ével közepessé nőtt (85 százalékkal növelte meg területét, lakossági aránya pedig 58 százalékkal nőtt meg, ez összesen 14 millió lakost jelentett). Trianon eltörlésével azonban ismét többnemzetiségű állammá lett, ahol a magyarokon kívül több mint 3 millió más nemzetiségű lakos élt (románok, szlovákok, szerbek, ukránok). Az ukránok-ruszinok 564 ezer főt tettek ki.

A szerző rávilágít arra, hogy Magyarország figyelmének középpontjában a 30–40-es években a kárpáti régió és Galícia állt, amit azzal magyaráz, hogy Kárpátalja volt az első olyan ukrán terület, ahol megvalósult Nagymagyarország eszméje. Kárpáti Ukrajna okkupációja 1939. március 15-én

vette kezdetét, a fontosabb katonai akciók három napig tartottak. Összesen 150 000 magyar katonát, tisztet küldtek a területre.

A tanulmány következő része a magyar vezetés kárpátaljai politikáját elemzi. Kitér a propagandára, amely azt hangsúlyozta, hogy a magyarok álláspontja szerint a ruszinok önálló nemzet, továbbá, hogy megilleti őket az autonómia joga. Budapest Kárpátalja annexióját nem etnikai, hanem történelmi alapon tartotta jogosnak, hiszen az 1920–1939 közötti időszakot leszámítva, ez a terület mindvégig a magyar állam szerves részét képezte, az itt élő ruszinok pedig kulturálisan és mentálisan is közelebb álltak a magyarokhoz, mint az ukránokhoz. A szerző ezt egyoldalú értékelésnek tartja, véleménye szerint Kárpáti Ukrajna történelmi fejlődéséhez, valamint az ukrán nemzeti-felszabadító eszmék kibontakozásához leginkább a kárpátaljai ruszinok járultak hozzá. 1939 márciusára pedig Kárpáti Ukrajna megmutatta, hogy a vidék ukránjai érett európai állammá lettek, és kijelentette jogát az önállóságra.

Derzsajluk szerint a vidék magyar lakossága támogatta a magyar katonák bevonulását, míg a ruszinok ezzel szemben negatívan ítélték meg az akciót. Kiemeli, hogy a fegyveres ellenállás elfojtása az első hónapokban brutálisan zajlott, rengeteg letartóztatással és elítéléssel kísérve.

A magyarok első intézkedései közé tartozott, hogy az emberek lojalitását a hatalomhoz egy speciális bizottság által igyekeztek ellenőrizni. A vizsgálat 1939–1940 folyamán zajlott, ez idő alatt 150–180 ezer ruszin került börtönbe vagy lett valamilyen represszió áldozata. 25 ezer fiatal, értelmiségi szökött át a Szovjetunióba, Szlovákiába vagy Csehszországba, a huszti német konzulátus adatai szerint Kárpáti Ukrajna elfoglalása után kb. 7,5 ezer ukrán nacionalista hagyta el a területet és költözött át Kelet-Szlovákiába a német katonai oltalom alá. Ezzel az állítással szemben azonban *Botlik József*, aki szintén sokat foglalkozott a kárpátaljai nemzetiségek helyzetével, Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján című könyvében 7 ezerre teszi az ukrán kivándorlók számát.¹

A tanulmány szerint a horthysta okkupáció elleni harcokban 5 ezer szicslövész halt meg Kárpátalján, más adatok szerint viszont 7 ezren is életüket vesztették a Kárpáti Ukrajináért vívott harcokban.

Mikola Derzsajluk szerint a magyar források arról tanúskodnak, hogy a magyarok, németek, lengyelek, románok, szovjetek ukrán nemzeti-felszabadító mozgalomhoz való hozzáállása meglehetősen ellenséges volt, mivel egyesítette őket ukránellenes pozíciójuk, így több intézkedést is bevezettek annak meggyengítése érdekében. Nem szerették volna, ha egy államban

¹ Botlik József. Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. Nyíregyháza, 2005. 445 o.

egyesülnének az ukrán etnikai tömbök, amelyek ezen országok kötelékében voltak. A helyzet stabilitása érdekében Kárpátalján a magyar vezetés elkezdett dolgozni egy autonómia tervezeten. Annak okai, hogy végül az említett tervezet miért nem valósult meg, a szerző számára ismeretlenek.

Az 1940 decemberében régenssé kinevezett Kozma Miklós igyekezett Kárpátalját izolálni a Szovjetunió befolyásától. Szerette volna megállítani a helytelen ruszin-dédelgető politikát, egyaránt szembeszállt a ruszin autonómia eszméjével és az egész terület autonómiájának kérdésével is.

A szerző kitér arra, hogy miként befolyásolta Magyarország „ukrán kérdéshez” való hozzáállását a nemzetközi megítélés. Amikor az 1920-as években az antant hatalmak és Szovjet-Oroszország felosztották az ukrán területeket Csehszlovákia, Oroszország, Lengyelország és Románia között, Európa átrendezésére törekedtek. A 30–40-es években német hatásra Magyarország igyekezett visszaszerezni Kárpátalját, mint történelmi területet, és amikor német segítséggel megalakul az ukrán állam, Magyarország szövetségre lép vele, hogy együtt megállítsák a Kis Antantot (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia). Mindezek ellenére azonban az országban elterjedtek az ukrán ellenes nézetek, mivel sokan úgy gondolták, hogy ha megalakul egy egységes Ukrajna, akkor Ruténia is a fennhatósága alá kerül. Mindez arra enged következtetni, hogy ebben az időben a magyar vezetés is azon a véleményen volt, hogy Ukrajna zavarná a biztonságát.

Mikola Derzsajluk felhívja a figyelmet arra, hogy Kozma Miklós véleménye szerint a Szovjetunió hamarosan nemzetállamokra hullik szét, és amennyiben megalakul Ukrajna, akkor Magyarország pont közé és Németország közé kerül. Szerinte, hogyha létrejön egy egységes ukrán állam, nem szabad ellenségesen bánni vele, inkább szövetségesként kell kezelni. Továbbá értesült az orosz genocídiumról Ukrajnában², szerinte a ruszinok előtt egy út van: el kell rejtőzniük a Kárpátokban, hogy elkerüljék az orosz pusztítást, hiszen ha orosz vagy ukrán fennhatóság alá kerülnek, eltűnnek, mint etnosz, mivel nyelvi közelségük és jelentéktelen számuk miatt hamar asszimilálódnak.

A tanulmány nagy figyelmet fordít Kosztya Sándor katonai tudósítóra, aki ukrán területen folytatott katonai levelezéseket 1941–1942 folyamán. Ő áttanulmányozta Ukrajna helyzetét, jelentéseiben felhívta a magyar vezetés figyelmét arra, hogy érdemes alaposan megismerkedni Ukrajnával, mivel területileg ötször nagyobb Magyarországnál. Kosztya véleménye szerint a

2 A szovjet kormányzat politikájának következményeként, 1932–1933 között kialakult holodomor (éhínség), az ukrán nép történetének egyik legnagyobb katasztrófája, halálos áldozatainak számát 6–10 millió közé teszik.

holodomor miatt nagyon meggyengült az ország, az orosz politikát úgy értékelte az ukrán területeken, mint gazdaságilag, vallásilag és kulturálisan barbár cselekedetet. A következtetéseket levonva megállapította, a magyarok első számú feladata, hogy segítsenek Ukrajnának megújulni a bolsevizmus után. Ahogy Kosztya fogalmazott, Magyarország Európa elővédje volt évszázadokon át a keresztény erkölcsök védelme érdekében.

1941-ben Magyarország megnövelte katonai nyomásgyakorlását a keleti fronton, a háborúban való részvétele pedig alapján az ukrán etnikai területen valósult meg. Kárpátalján az okkupációs sereg 150-180 ezer főt tett ki. Július és december között a sereg részt vett a Szovjetunió elleni katonai akciókban Jobbpart Ukrajna területén, 1944-től viszont az ország déli részén harcoltak. Az első magyar hadtest elfoglalta Lemberg, Ivano-Frankovszk és Kárpátalja határainál a Kárpátok előterét és sikeresen védte a front vonalát 1944 márciusa és októbere között.

A háború idején több mint 900 000 fős magyar katonai kontingens vonult át a mai Ukrajna területén, biztosítva elkötelezettségét szövetségesei mellett.

Az ukrán földön alapvetően lojálisan bántak a lakossággal, ellenvetést azonban nem tűrtek. A vezetők beosztottaiknak, a katonáknak megtiltották a kapcsolatteremtést a helyi lakossággal, nem volt engedélyezve semmilyen erőszakos cselekmény. Ennek ellenére rengeteg példa arról tanúskodik, hogy a katonák raboltak, törtek, zúztak a vidéken, szóval viselkedésükről ellentmondásos információk terjedtek.

A tanulmány nagy figyelmet fordít Magyarország háromszintű ukrán politikájára: Kárpáti Ukrajnában, Nyugat-Ukrajnában (Galícia) és Szovjet-Ukrajnában. A szerző hangsúlyozza, hogy Kárpátalja Magyarországhoz tartozott, mint elválaszthatatlan része a történelmi Magyarországnak. A vidék elfoglalását a Szent Korona visszaszerzésének, törvényes és visszafordíthatatlan aktusának tekintették. Okkupációs politikáját Budapest a vidék régensén, hadiszervezetein és jogvédő szervein keresztül irányította, a körülményeinek megfelelően.

Galícia Magyarország érdekeinek fontos objektuma volt, mint Lengyelország része, amelyet előbb a Szovjetunió, majd Németország annektált. Magyarország igyekezett fellázítani Galíciában az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalmat és nem beengedni azt Kárpáti Ukrajnába. Nyugat-Ukrajnában, ahol az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom fegyveres volt és a megszállók ellen igyekeztek megtartani Ukrajnát, a civilizált ukrán lakossággal a német és magyar megszállók elég óvatosan bántak, mivel tartottak az UPA (Ukrán Felkelő Hadsereg) megtorlásaitól.

Magyarország vezetése 1944 folyamán tárgyalásokat folytatott az ukrán felkelő hadsereggel (UPA) elérve ezzel Nyugat-Ukrajna okkupációs seregei és az UPA közti semlegességet. 1944 júliusában a két fél szerződést írt alá a közös ellenséggel szembeni kölcsönös segítségéről – a Szovjetunió ellen. A magyar fél kötelezte magát fegyverek és gyógyszerek adására az UPA számára, cserébe az UPA elismerte Kárpáti Ukrajna Magyarországhoz való tartozását és azt, hogy nincs területi követelése Magyarországgal szemben.

Magyarország leginkább Szovjet-Ukrajnában demonstrálta teljes körű segítségét Németországnak, még pedig azzal, hogy német érdekeltségi zónát hozott létre ezen a területen. Derzsajluk említést tesz arról, hogy a magyar seregek, amíg megszállva tartották Szovjet-Ukrajnát, részt vettek a bolsevik hatalom leszerelésében, a fegyveres elemek megsemmisítésében. Az okkupációs rezsim működőképessé tette a termelést, a gazdasági, pénzügyi és a kulturális, oktatási életet. A megszállóknak sikerült megvalósítaniuk azon céljukat, hogy a lehető leghatékonyabban alkalmazzák Ukrajna gazdasági potenciálját a front, saját országuk és a helyi lakosság szükségleteire; lojális hozzáállással kiterjeszteni az új rend támogatóinak a körét; támogatni a termelést, a kereskedelmet, a kulturális, oktatási folyamatokat. Feladatuknak tekintették továbbá megakadályozni a lakosság megtorló akcióit. Emiatt nem támogatták az ukránok nemzeti-felszabadító mozgalmát, a rezsim szabotálta és megtiltotta nekik a felfegyverkezést. Miután 1941. június 30-án létrejött a független Ukrajna, a nemzeti-felszabadító mozgalom kíméletlen fejlődésnek indult, az ukrán állami eszmék tömegével terjedtek.

A Szovjetunió háborús győzelmével az „ukrán kérdés” automatikusan érvényessé lett a magyar érdekek felett. Magyarország számára Kárpátalja stratégiaiul kulcsfontosságú szerepet játszott a szovjetek elleni harcban. A terület elvesztése Magyarország számára örök fenyegetettséget jelentett kelet és dél felől egyaránt. Itt a szerző megjegyzi, hogy szerinte a magyar vezetésnek ajánlott lett volna nagyobb figyelmet szentelni a ruszinokra, hiszen a háború végén fontos szerepet játszottak abban, hogy 1943 februárjában Londonban az emigráns csehszlovák kormány azt a döntést hozta, a győzelmet követően a területet a Szovjetuniónak adja át.

Végző konklúzióként Mikola Derzsajluk megállapítja, hogy Németország és szövetségeseinek megszállási politikája vitatott következményekkel járt. Egyrészt részesei voltak a tömeges vérontásoknak a békés lakosság, főleg a zsidók, cigányok, bolsevikok, illetve az ukrán nemzeti-felszabadító mozgalom tagjai, kommunisták és partizánok körében. Másrészt viszont a megszálló szervezetek energikusan reagáltak a bolsevik hatalom olyan bűneire, mint a kollektivizálás vagy a kisajátítás. A megszállók igyekeztek

biztosítani a jogi és jogvédő szervezetek munkáját, termelési részlegeket hoztak létre az iparban és a mezőgazdaságban is, megújították a kereskedelmi-pénzügyi rendszert, a kulturális és oktatási intézmények tevékenységét, biztosították a hatékony harcot az önkényeskedés és rablások ellen. A terroristák, diverzánsok, alvilági szervezetek elpusztítása a legsikeresebb szegmense volt a megszálló szervezetek erőfeszítéseinek. Az sem elhanyagolható tény, hogy biztosították a lakosság számára a megélhetést, és nem volt a megszállás ideje alatt tömeges éhezés.

A szerző véleménye szerint a harcoló felek, akármelyik táborban is harcoltak, nem akartak függetlenséget adni Ukrajnának, inkább csak forrásait és potenciáljukat igyekeztek kihasználni.

Mikola Derzsaljuk „Magyarország okkupációs politikája Ukrajnában a nagy honvédő háború idején” című tanulmánya világos képet ad az olvasó számára arról, hogy bár Magyarország politikája Ukrajna számára nem a legelőnyösebben alakult, azonban összességében kijelenthetjük, hogy még sem járt mélyreható következményekkel, mivel nem járult hozzá sem az ukrán nemzet felszabadulásához, sem annak leigázásához.

Микола Дерзжалюк: Окупаційна політика Угорщини в Україні у роки великої вітчизняної війни. (Magyarország okkupációs politikája Ukrajnában a Nagy Honvédő Háború idején). Ukrajna hadtörténelmének oldalai, Ukrajna Történelmi Intézete, Kijev, 2012. 31 o.
http://history.org.ua/JournALL/war/war_2012_15/9.pdf

Nagy Nikoletta